

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Pastorace seniorů jako jedna z cest k dobrému stáří

Vedoucí práce: Mgr. Věra Suchomelová, Th.D.

Autor práce: Magdaléna Balková

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: III.

2016

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích a na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

15. 6. 2016

Magdaléna Balková

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Věře Suchomelové, Th.D. za odborné vedení práce, cenné rady a připomínky a za její čas a trpělivost.

OBSAH

ÚVOD	5
1. Stáří jako životní etapa.....	7
1.1 Vývojové změny ve stáří.....	8
1.1.1 Fyziologické změny ve stáří	8
1.1.2 Psychické změny ve stáří	9
1.1.3 Sociální změny ve stáří	10
1.2 Potřeby ve stáří	12
1.2.1 Duchovní potřeby	13
1.3 Strategie „dobrého stárnutí“	15
1.4 Kvalita života	16
2. Teologické pojetí dobrého stáří	18
2.1 Dobré stáří v Bibli	18
2.2 Nezpochybnitelná důstojnost jako východisko pohledu na seniora	20
2.3 Teodicea a teologie kříže: cesta k porozumění útrapám	21
3. Pastorec	24
3.1 Vymezení pojmu pastorec	24
3.2 Pastorační pracovník (vymezení)	25
3.3 Pastorec seniorů po II. Vatikánském koncilu	27
3.3.1 <i>Gaudium et Spes</i>	28
3.3.2 <i>Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě</i>	29
3.3.3 <i>List papeže Jana Pavla II. starým lidem</i>	31
3.3.4 <i>Všeobecné direktorium pro katechizaci</i>	32
3.4 Pastorec seniorů po „sametové revoluci“	33
4. Pastorec seniorů jako vztah	34
4.1 Kompetence pastorujícího seniorů	34
4.2 Senior pastorující.....	36
4.3 Katecheze seniorů jako opomíjená výzva	36
4.4 Pastorační péče v domovech seniorů.....	38
ZÁVĚR	39
Seznam použitých zdrojů	41
Seznam zkratk	45
Abstrakt.....	46
Abstract.....	47

ÚVOD

V současné době se mnohde diskutuje o stárnoucí populaci a budoucích důsledcích tohoto demografického vývoje, kdy bude značná část obyvatelstva seniorského věku.

S tím spojenou otázkou je opomíjené postavení seniora v dnešní společnosti zaměřené především na výkon a efektivnost. Téměř ve všech profesích a kruzích jsou upřednostňováni mladí a málokdo si uvědomuje, jak potřební jsou senioři pro své zkušenosti a moudrost, které dosáhli díky svému věku. Sám papež František varuje před odsouváním starých lidí, ke kterému v dnešní době dochází (Rodina: prarodiče, 2015). Problém přehlížení se ponejvíce týká chudých, osamělých a nemocných seniorů, kteří nedokáží udržet tempo a přizpůsobit se rychle se měnícím podmínkám ve společnosti, ačkoliv jsou pro ni tak nepostradatelní.

Zdálo by se, že tento problém se týká pouze nereligiózních seniorů. Ti, kteří se hlásí ke katolické církvi, jež má otevřenou náruč pro všechny, by měli být přijati a uctíváni. Opak je však pravdou a i v církvi dochází k upřednostňování mládeži (Opatrný, A. 2014, s. 142). Snad v každé diecézi bychom našli centrum pro mládež, jelikož církve se ve své činnosti velmi věnuje mladým lidem, ve kterých spatřuje svou budoucnost a cítí potřebu vést je správným směrem, což velmi nabývá na významu v naší sekularizované společnosti. A ve velkém zájmu církve stojí také rodiny, kterým se při diecézích zřizují např. centra pro rodinu. Avšak málokde bychom se setkali s centrem pro seniory, i když taková centra už také existují (např. v Královéhradecké diecézi). Pastorační péče se však nemá týkat jen religiózních křesťanů, nýbrž všech lidí.

Cílem mé práce je objasnit podstatu pastore seniorů a ukázat význam pastore ve stáří. Ve své práci bych také chtěla poukázat na to, že církve se seniory ve své pastorační činnosti počítá, což dokládají i různé církevní dokumenty věnované problematice seniorů a představit pastore jako nedílnou součást péče o jejich duchovní potřeby. Ačkoliv, pokud bych chtěla téma podstaty a důležitosti pastore seniorů skutečně vyčerpat, rozsah mé práce by musel být podstatně větší.

V první části, která bude převážně zaměřena na vývojové změny ve stáří, budu čerpat především z knih o psychologii, ponejvíce od M. Vágnerové a v části zabývající

se potřebami z disertační práce V. Suchomelové. V dalších částech práce, které se budou týkat pastorační práce, zvolím za hlavní zdroje mých informací knihy a články A. Opatrného, Starý a Nový zákon a také vybrané církevní dokumenty, ze kterých může pastorační práce seniorů vycházet, kterými jsou konstituce *Gaudium et Spes*, *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, *Všeobecné direktorium pro katechezi*, ale také např. *List papeže Jana Pavla II. starým lidem*. V první kapitole práce se budu zabývat vývojovými změnami ve stáří, a to především pro lepší pochopení specifík práce se seniory. Ti se ve svém věku musí potýkat s mnoha involučními změnami (psychickými, fyzickými, ale i sociálními), se kterými se ne každý dokáže dobře vyrovnat a někdy je třeba mu pomoci pochopit jeho postavení a novou životní situaci. Ve druhé zase otázkou, jaké stáří je „dobré“, tedy kdy se starší člověk cítí dobře a může pociťovat, že jeho život má ještě smysl. Počátek seniorského věku totiž není konec, nýbrž nová výzva a příležitost. Stále se tedy potřebuje cítit dobře. Tento pocit také souvisí s naplňováním a uspokojováním jeho potřeb, včetně těch spirituálních, které bývají mnohdy opomíjeny. Dalším podstatným tématem je také teologie stáří a teologicko-antropologický pohled na člověka, který byl stvořen k Božímu obrazu a tím je také určována jeho důstojnost, která je starým lidem často upírána. Ve třetí kapitole vymezím pojem pastorační práce a její vývoj po II. Vatikánském koncilu. Pastorační práce v České republice byla také poznamenána komunistickým režimem, který ji neumožňoval přílišný vývoj a také ovlivnil religiozitu současných seniorů. V poslední kapitole se zaměřím na pastorační práci seniorů jako vztah, pokud totiž hovoříme o pastorační práci seniorů, máme na mysli i pastorační práci skrze seniory, která je vzhledem k jejich zkušenostem velmi přínosnou. Také vymezím, jaký přístup k seniorům by měl pastorační pracovník volit. V závěru práce definuji katechezi a představím ji ve vztahu k seniorům.

1. Stáří jako životní etapa

Stáří je posledním obdobím vývoje člověka. Počátky stáří jsou u každého jedince velmi individuální a závisí především na: „charakterových vlastnostech, minulosti, originálních zkušenostech a vnitřní a vnější potencialitě seniora“ (Brzáková-Beksová 2013, s. 31). Dobu, kdy můžeme označit určitého člověka za již starého, je velmi nelehké určit. Může nám k tomu posloužit pozorování a vyhodnocování univerzálních znaků stárnutí, které jsou společné všem starým lidem (např. vrásky), ale také znaků probabilistických, za které můžeme považovat různé nemoci projevující se právě ve stáří (Stuart-Hamilton 1999, s. 18). Je velká pravděpodobnost, že starý člověk bude vykazovat různé kombinace těchto znaků a tím také bude možné označit ho za starého.

Neposledním měřítkem, dle kterého můžeme posuzovat, je-li člověk starý, je chronologický věk. Světová zdravotnická organizace vymezuje dělení stáří právě z tohoto hlediska a za počátek stáří označuje věk 60 let. Období mezi 60 – 75 lety je označováno jako rané stáří, mezi 75 – 90 lety jako pravé stáří a období, které následuje po 90. roce života je nazýváno dlouhověkostí.

Po překročení hranice 60 let se tedy člověk stává seniorem. „Senior je člověk v završující životní fázi se specifickým postavením ve společnosti.“ (Mühlpachr 2009, s. 25). Co je však myšleno specifickým postavením? Senioři představují skupinu lidí s typickými involučními znaky, jakými jsou např. fyziologické a psychologické stárnutí, chronické nemoci, apod. Mezi jednotlivými členy této skupiny jsou samozřejmě podstatné rozdíly, avšak společnost tíhne spíše k tendenci generalizovat. Nakonec dnešní společnost nevnímá seniory příliš pozitivně a myslí si, že pro ni nejsou ničím výhodní (Vágnerová 2000, s. 443), spíše představují zátěž a finanční břemeno. Tento postoj zastřešuje pojem ageismus, který Vágnerová (2000, s. 443) chápe jako „postoj, který vyjadřuje obecně sdílené přesvědčení o nízké hodnotě a nekompetentnosti stáří a projevuje se podceňováním, odmítáním, eventuálně až odporem ke starým lidem.“

Pacovský (1990, str. 29) považuje za období skutečného stáří překročení hranice 75 let, kdy u seniorů můžeme pozorovat skutečné aspekty stáří. Mezi dospělostí a stářím je přechodné období, stejně tak jako mezi jinými vývojovými obdobími. Toto období se nazývá stárnutí a má trvat mezi 60 – 75 lety věku. Jedná se

o „disociovaný, dezintegrovaný, asynchronní proces “ a má „vysoce individuální charakter“ (tamtéž, s. 34).

1.1 Vývojové změny ve stáří

Člověk během svého života prochází vývojovými obdobími, které ho různým způsobem formují a mění. Prvním větším vnímaným obdobím je dětství, které považujeme za progresivní, protože veškeré změny, které u člověka probíhají, mají vzrůstající charakter. Druhým obdobím je dospělost, kterou bychom mohli nazvat obdobím konstantním a také nejdelším a třetím stáří, představující období stagnace (Čepelková 2015, s. 12). Období dětství a stáří, ačkoliv jsou od sebe oddělena několika desítkami let, jsou si dost blízka, obě jsou hraničními obdobími lidského života. Stáří se obrací do dětství a velmi rádo na něj vzpomíná. Náš život de facto začíná a končí v plenkách.

1.1.1 Fyziologické změny ve stáří

Jak jsem již zmiňovala výše, se stářím se pojí involuční změny zasahující různé složky osobnosti. Prvními takovými změnami jsou změny fyziologické, jejichž nástup je rovněž velmi variabilní. Stáří samo o sobě není nemoc, ale dochází zde k součtu všech negativních vlivů, které se nastřádaly během života a které v nemoc zpravidla vyústí.

Staří lidé většinou po 70. roce života trpí větším množstvím spíše chronických nemocí najednou, které už jen málokdy bývají léčitelné. Tento popsany jev nazýváme polymorbiditou (tamtéž, s. 448). Výhodou dnešní doby však je, že víme, jak lze účinně předcházet chorobám, na které se ve stáří předčasně umírá. Tím je myšlena racionální životospráva a věnování se aktivitám, které člověku dělají radost a dostávají ho tím do psychické pohody, což hraje nemalou roli, jelikož člověk tvoří bio – psycho – sociální - spirituální jednotu, ale také využití nejmodernějších medicínských znalostí, léků a techniky (Říčan 2004, s. 335).

To, jakým tempem každý z nás stárne a jak se u něj stáří projevuje, závisí na genetických dispozicích, které jsou základem primárního stárnutí. Každý člověk má určité dispozice, které jsou dědičné a ovlivňují rychlost a kvalitu stárnutí. Každý má předurčenou přibližnou délku života, která je dána délkou života předků, ale také způsob, jak bude jeho stárnutí probíhat. To vše máme zakódováno v našich genech.

Projevy stáří však také závisí na vnějších faktorech, jejichž vliv na člověka je považován za sekundární stárnutí. Ve stáří se totiž projeví to, jak jsme se v životě chovali ke svému tělu, tzn., jaký byl náš životní styl, výživa, apod. Může se tedy stát, že ačkoliv genetické dispozice určitého seniora budou velmi dobré, jeho aktuální tělesný stav může být mnohem horší, než bychom předpokládali (Vágnerová 2000, s. 448).

Tělesná involuce závisí ještě na jednom faktoru, a to jedná-li se o starého muže, či ženu. Ženy se v České republice dožívají v průměru 77 let a muži 69 let (Tamtéž, s. 449). Český statistický úřad uvádí, že naděje na dožití se postupně prodlužuje a z průzkumů vyplývá, že muži narozeni v r. 2015 se budou dožívat v průměru 76 a ženy 82 let. Tělesné změny ve stáří jsou viditelné na první pohled a vytváří nám obraz a představu starého člověka. Tyto změny, ačkoliv ke stáří patří, jsou mnohými lidmi vnímány jako něco velmi nepěkného a odpuzujícího. Tomu také nahrává současný trend uctívání kultu mládí a vyzdvihování jeho znaků, které jsou velmi odlišné právě od znaků stáří.

1.1.2 Psychické změny ve stáří

Typickým znakem seniorů, kteří se mění po psychické stránce, je zpomalení a zvýšená opatrnost. Psychologické involuční změny se týkají především poznávacích a regulačních procesů, ale také samotné osobnosti seniora. V následujícím textu se budu věnovat vlivu těchto tří změn spojených se stářím na seniora.

Změnou poznávacích procesů je tedy myšlena především změna aktivační úrovně, která se projevuje jako zpomalení a prodlužování reakčních časů, avšak jiné projevy můžeme považovat za pozitivní, jako např. rozvážnost a trpělivost. Mluvíme-li o poznávacích procesech, máme na mysli především orientaci v prostředí, která velmi závisí na zraku a sluchu, jež se ve stáří zhoršují. Orientace v prostředí se stává mnohem složitější a seniora nemálo vyčerpává. Ku prospěchu mu mohou být různé kompenzační pomůcky, jako např. naslouchátka. Paměť a učení je další složkou poznávacích procesů, která se zhoršuje. Snad největší potíže mají seniori s epizodickou pamětí, kdy si např. nemohou vzpomenout, pro co zrovna šli. Lépe jsou na tom se sémantickou pamětí, kde mají uložené obecnější znalosti. Třetí a poslední

složkou jsou intelektové funkce. Ty ovlivňují genetické předpoklady, které udávají míru úpadku inteligence, ale také stupeň dosaženého vzdělání a způsob života.

Regulační procesy jsou také zasaženy stárnutím. Jedná se o procesy, které člověku pomáhají regulovat projevy chování. Díky involuci těchto procesů už senioři neovládají projevy svého chování tak snadno, jako dříve. Mění se vůle, ale také emoční prožívání a zvyšuje se citová labilita. (Vágnerová 2000, s. 456).

Výsledek změny celé osobnosti se nám může jevit podobně jako výsledek změny regulačních procesů. Ve stáří se mohou objevit nežádoucí vlastnosti, jejichž projevy dokázal člověk v předchozích vývojových obdobích potlačit či zmírnit a tyto změny jsou velmi nápadné. Například si můžeme všimnout, že z dříve šetrného člověka se stává lakomec, nebo člověk pečlivý a precizní se mění v nepříjemného pedanta. (Říčan 2004, s. 340).

S psychickou involucí se také pojí psychické poruchy. Nejméně 20 % seniorů, kterým již bylo 65 let, trpí některou z psychických poruch (Pacovský 1994, s. 92) a s přibývajícím věkem procento těchto nemocných stoupá. Typickou a tedy i velmi častou poruchou stáří jsou demence a deprese.

1.1.3 Sociální změny ve stáří

Stáří s sebou také přináší změnu sociálního statusu a celkově životního stylu. Mezi nejvýznamnější změny ve stáří, které ovlivňují člověka po sociální stránce, bychom mohli zařadit odchod do důchodu a ztrátu životního partnera, ale také fakt, že senior může onemocnět nemocí, která bude vyžadovat dlouhodobou hospitalizaci v nemocnici, či ztrátu domova kvůli umístění do domova seniorů. Pro mnohé velkou změnou, která ovšem vyplývá z těch předchozích, je nižší finanční zajištění, díky kterému si senior např. nemůže dovolit vykonávat aktivity, na které byl doposud zvyklý.

V současnosti se v České republice zvyšuje věk odchodu do důchodu, přičemž penzijní finanční ohodnocení klesá. Tento fakt je výsledkem působení dvou dimenzí, a to formální a institucionální (např. Evropská unie, Světová banka, atd.), ale také demografického procesu. V posledních desetiletích totiž klesá porodnost a vzrůstá střední délka života (Sak, Kolesárová 2012, s. 93). Mühlpachr (2004 s. 30) považuje za příznačné pro současný stav demografického vývoje nízkou porodnost a úmrtnost

a také vyzdvihuje dlouhou střední délku života. Výsledkem tohoto vývoje je nárůst počtu starších obyvatel, kteří i díky zdravotnictví mají větší šanci na delší a kvalitnější život. Dalšími procesy podílejícími se na zvyšování důchodového věku jsou politicko – ideové a ekonomické a v neposlední řadě také globalizace (Sak, Kolesárová 2012, s. 93). Z ekonomického hlediska je samozřejmě výhodnější co nejdéle setrvání jedince v pracovním procesu a nejvyšší možný věk odchodu do důchodu, díky kterému není stát tolik finančně zatěžován. Odchod do důchodu je pro každého velmi důležitým životním mezníkem, díky němuž se většinou mění celá osobnost člověka. Ten ztrácí jednu ze svých dosavadních rolí, která vytvářela jeho identitu, což narušuje systém všech jeho rolí a snižuje jeho sociální status (Vágnerová 2000, s. 464). Křivohlavý (2011, s. 24) poukazuje kromě změny identity také na změnu lidí, se kterými přichází čerstvý důchodce do styku, odlišné zaměření zájmů, životního očekávání a prožívání přítomnosti. Důchodce by neměl přijímat tuto novou situaci jako konec naděje něčeho dosáhnout, ale právě jako novou možnost „být někým“ (tamtéž, s. 25). S koncem pracovního poměru většinou nastává i pozvolný konec mnohdy i velmi dobrých vztahů. Oproti tomu si důchodce začíná více všimnout lidí žijících v jeho okolí a postupně se s nimi může i spřátelit. Má na to totiž mnohem více času, díky kterému se mu může dostat více osobní svobody, prostoru pro nové zájmy, ale především pro prožitek přítomného okamžiku.

Ačkoliv je odchod do starobního důchodu a vše co s sebou přináší, vnímán spíše negativně, může mít stejně jako i další sociální změny ve stáří pro seniora kladný subjektivní význam. Jako příklad uvádí Sak, Kolesárová (2012, s. 94) renesanci manželského vztahu, či získání více disponibilního volného času. Každý tedy prožívá adaptaci na důchod jinak. Pro někoho může být odchod do důchodu zaslouženým odpočinkem, pro jiného velmi frustrující událostí.

Další významnou změnou je ztráta životního partnera. Pokud ještě senioři tvoří manželský pár, jsou tato manželství z velké části považována za spokojená, což vyplývá i ze samotného hodnocení seniorů (Vágnerová 2000, s. 473). Pokud dojde ke smrti jednoho z manželů, nastává pro druhého zcela nová a většinou obávaná situace a etapa života. Ta podle Řičana (2004, s. 353) vyžaduje: „tvořivě přeorganizovat svůj život, upnout se k hodnotným cílům, nepropadat pocitům méněcennosti a naučit se skromněji hospodařit.“ Díky tomu, že ženy se dožívají vyššího věku než muži, postihuje ztráta životního partnera více je. Haškovcová (2010, s. 154) dokonce

označuje stáří za „problém vdov“. Ty se však díky jejich seniorskému věku se ztrátou partnera vyrovnávají lépe, než ženy, které o partnera přišly v mladším věku (Stuart-Hamilton 1999, s. 163). S odchodem partnera se seniorovi mění celý denní řád i ekonomická situace a jeho dny se mohou zaplňovat prázdnotou, která může vyústit např. v deprese. Odchod do důchodu a ovdovění jsou považovány za dva nejdůležitější determinanty psychiky starého člověka.

Můžeme shrnout, že senior ve svém vývojovém stadiu prochází mnoha involučními změnami, se kterými se musí vyrovnat. Na to by měl pamatovat každý, kdo se seniorem nějakým způsobem pracuje, tedy i pastorační pracovník, ale samozřejmě i členové jeho rodiny. Stejně tak by měli mít na paměti i měnící se potřeby seniora.

1.2 Potřeby ve stáří

Běžně se hovoří o potřebách biologických, psychických a sociálních, ale ne vždy o spirituálních. Člověka však netvoří pouze první tři jmenované složky, ale i složka spirituální (Frankl 2006). Je tedy bio-psycho-socio-spirituální jednotkou a musí naplňovat všechny potřeby patřící k těmto čtyřem složkám. Kdyby byla některá z nich zanedbávána, nebo uspokojována pouze některé, takový život by nemohl být kvalitní.

Potřeby člověka se mění podle toho, v jakém vývojovém období se právě nachází. Jiné potřeby tedy bude mít dítě a jiné zase senior. Biologické potřeby jsou považovány za základní, bez jejichž naplňování by nemohlo docházet k naplňování těch dalších. Pokud se však senior nebo jeho okolí, které se o něho stará, zaměří pouze na uspokojování těchto potřeb, není to šťastné řešení.

Za stěžejní potřebu seniora je mnohými autory považována potřeba vědomí vlastní důstojnosti (Kalvach 2004; Maslow, 2014; Suchomelová, 2015; Svatošová, 2012; ČBK, 2015¹). Svatošová (2012, s. 22) zdůrazňuje fakt, že člověk potřebuje pociťovat vlastní důstojnost nezávisle na tom, v jakém fyzickém stavu se právě nachází. Maslow (2014) ji nepojmenovává přímo jako potřebu důstojnosti, ale jako potřebu uznání a úcty. Mohli bychom je však považovat za paralelní. Česká biskupská

¹ Cmarová, L.; Gottlicherová, M.; a kol. (Česká biskupská konference, komise pro katolickou výchovu, katechetická sekce). Metodika pro pastorační seniorů. Praha, 2015. Připravováno k vydání.

konference (ČBK) ve svém připravovaném dokumentu Metodika pro pastorační seniorů uvádí potřebu autonomie, za jejíž součást považuje i uznání, respekt a sebeúctu. I tyto tři faktory pomáhají seniorovi nabývat vědomí důstojnosti. ČBK a Maslow (2014) uvádějí také potřebu seberealizace, která je uspokojována rozvíjením činností, které seniora naplňují a nacházením smyslu života.

Vzhledem k tomu, že hlavním tématem mé práce je pastorační seniorů, považuji (v rámci práce) duchovní potřeby za stěžejní, jelikož pastorační může být jednou z cest, která je schopna tyto potřeby pomáhat naplňovat, ale také proto, že ty nejpodstatnější výzvy a úkoly stáří náleží právě do duchovní oblasti.

1.2.1 Duchovní potřeby

Ve společnosti panuje mylné přesvědčení, že naplňování duchovních potřeb je nezbytně nutné pouze pro věřícího člověka, nebo že se jimi začínají lidé zabírat až skoro v přímém kontaktu se smrtí (Svatošová, 2012; Suchomelová 2015). Svatošová (2012, s. 23) však uvádí, že většinou je tomu právě naopak. Věřící ví, jak s duchovními potřebami a s nimi spojenými otázkami po smyslu života a odpuštění nakládat a má na ně jasně dané odpovědi. Nevěřící člověk buď může přijmout stejné odpovědi a třeba se k víře i obrátit, nebo musí hledat jinde. V případě, že nedojde k naplnění této potřeby, můžeme stav, ve kterém se takový člověk ocitne, označit za skutečnou duchovní nouzi. Mnozí autoři také upozorňují na to, že se jedná o potřeby společné všem seniorům, bez ohledu na jejich vyznání a jsou stejně podstatné, jako ty ostatní (Maslow 2014, Suchomelová 2015, Svatošová 2012).

V následujícím vymezení duchovních potřeb budu vycházet z Koenigova pojetí, který takto sice charakterizoval duchovní potřeby nemocných religiozních seniorů, avšak sám uvádí, že mezi duchovními potřebami zdravých a nemocných seniorů není příliš velký rozdíl, a to díky dalším vývojovým úkolům stáří (Koenig in Suchomelová 2015).

Za základní potřebu lze považovat vědomí vlastní **hodnoty a důstojnosti**. Suchomelová (2015, s. 146) uvádí, že „naplnění všech duchovních potřeb vždy vede k posílení vědomí důstojnosti a sebehodnoty a naopak, že vědomí vlastní hodnoty a důstojnosti ovlivňuje způsob naplňování dalších spirituálních potřeb.“ Tato potřeba se opět pojí s psychickou, fyzickou, ale i sociální involucí, ke které ve stáří dochází.

Stává se těžké zachovat si vlastní hodnotu a důstojnost, pokud už senior nemá to správné ekonomické a sociální postavení a nikdo nestojí o předávání jeho cenných zkušeností.

Další potřebou je potřeba **zachování kontinuity životního příběhu**. Ta nabývá na významu zvláště v závažných životních zvratech, jako je např. přestěhování do domova důchodců. Důležité je také umět se smířit s minulostí a to i s jejími negativními stránkami a umět svůj život nějakým způsobem zhodnotit a nejlépe mít někoho, komu tento příběh vyprávět a předávat. Svatošová (2012, s. 48) tuto potřebu nazývá jako „přijetí svého života, včetně životního smetiště“, kterého se může senior zbavit tak, že nabídne své nedostatky, křivdy, atd. Bohu, který je jako jediný může uzdravit. Jako další je uvedena **potřeba smyslu života, životního cíle a naděje**, jejímž naplněním lze dosáhnout integrity a moudrosti (Erikson, 2015). Pokud má senior jasné vědomí svého cíle a smyslu, stává se mu toto vědomí oporou v měnící se životní situaci. Tento cíl dává jeho životu smysl, který vede k sebedůvěře a sebejistotě (Křivohlavý 2001, s. 145). **Potřeba bezpodmínečné lásky a podpory v čase ztrát**, potřeba vědět, že Bůh je na naší straně (Koenig in Suchomelová 2015), je další potřebou, jejíž podmínkou je naše přijetí seniora takového, jaký je a naslouchání mu. Tím se mu stáváme velkou oporou. Vědomí, že Bůh je na naší straně, se pojí právě s bezpodmínečnou láskou, kterou nás Bůh obdarovává (Suchomelová 2015, s. 95). Čtvrtou potřebou je **možnost dávat lásku a být užitečný**. Autorka vyzdvihuje modlitbu za někoho jako prostor, ve kterém lze být užitečný. Modlím-li se za někoho, je to zároveň důkazem mé lásky k němu. Poslední dvě zmiňované potřeby, považuje Svatošová (2012, s. 42) za jednu, která je společná všem živým bytostem. Touto potřebou je potřeba lásky², která je ve skutečnosti v člověku hluboko upevněnou potřebou Boha (tamtéž). S touto potřebou souvisí **potřeba svobodně vyjádřit hněv a pochyby**, která může být naplňována, pokud senior zažívá vědomí důstojnosti a autonomie. Vyjadřování hněvu může být také jeden ze způsobů, jakým se člověk adaptuje na nové životní podmínky. Každý v životě zažil nepříjemné situace, které musí ve stáří zpracovat. Ve stáří se dokonce počet těchto situací zvyšuje. Senior na ně však může nahlížet z jiného úhlu pohledu a tím naplňovat potřebu tyto náročné životní situace transcendovat. Svatošová (2012, s. 36) tento stav nazývá, „být nad věcí.“ Jako

sedmá je uvedena **potřeba akceptace a validace spirituálního chování, potřeba možnosti spirituálně se projevit** (Koenig in Suchomelová 2015). Tato potřeba roste tak, jak roste fyzické, ale i psychické utrpení. Ve stáří se také často mění religiózní projevy starého člověka, který už nemusí navštěvovat bohoslužby, ale je s Bohem více ve svém nitru. Potřeba vděčnosti opět napomáhá lépe hodnotit dosavadní život, a to když senior s vděčností vzpomíná na již prožité. Další potřebou **je potřeba odpustit a odpuštění zažít**, tedy odpustit jak lidem žijícím, tak nežijícím, ale i sám sobě. Jako poslední je uvedena **potřeba přípravy na umírání a smrt**, které je nejvíce tabuizována a nejméně se o ní hovoří.

1.3 Strategie „dobrého stárnutí“

Jak uvádí Suchomelová (2015, s. 24), termín dobré stáří není v literatuře příliš často používaný. Mohli bychom ho připodobnit k anglickému pojmu well-being, který se překládá v určitém kontextu jako životní spokojenost, blaho, úspěšnost a štěstí. V češtině bychom jako ekvivalent tohoto pojmu mohli použít výraz pohoda, (duševní pohoda), životní spokojenost, subjektivní komfort, prožitek, stav, kdy se člověk cítí dobře, štěstí a radost (Blatný a kol. 2005, s. 13). Tento pojem tedy zahrnuje subjektivní pocit starého člověka „cítit se dobře“. Kdy se však člověk cítí skutečně dobře? Výzkumy ukázaly, že člověk cítící se dobře „má pro co žít“ a klade si cíle, kterých by chtěl ještě dosáhnout, které jsou nadějně, ale také hodnotné a smysluplné (Emmons, 1999 in Křivohlavý 2011, s. 128).

Aby však jedinec dosáhl dobrého stáří, musí zvolit správnou cestu, která k tomuto cíli povede. Tuto cestu bychom mohli označit jako úspěšné či kvalitní stárnutí, nebo pojmem „dlouhodobá příprava na stáří“, která by měla probíhat de facto celý život. (Haškovcová 2010, s. 173). Kouklík (2014, s. 217) uvádí pět modelů úspěšného stárnutí. Prvními dvěma jsou biologický a lékařský model. Jedná se o dva modely striktně určující pravidla zdravé životosprávy a prevence, avšak pro mnoho seniorů jsou díky jejich nemocem a dietám často nereálné. Hlavním cílem těchto modelů je, aby senior dosáhl co nejvyššího věku ve zdraví. Dalšími dvěma modely jsou modely psychologické a sociální. Zkoumají spokojenost seniorů s prožitým

² Lásku chápe tak, jak nám ji definuje Bible v Prvním listě Korintským (1 Kor 13,4-8).

životem, jejich současný život a adaptabilitnost na životní proměny a zvraty. Jako poslední model uvádí model laický, který staví na představách úspěšného stárnutí samotných seniorů. Mimo odpovědí, které se shodovaly i s názory odborníků, uváděli senioři navíc: tvořivost, smysl pro humor, vzhled a životní prostředí. Nejširší a nejrealističtější model, který zahrnuje i okolnosti, které předchází modely nezahrnují, je model laický. Vědci zjistili, že podle tohoto modelu stárne úspěšně 24 % lidí.

Takovýchto „modelů“ úspěšného stárnutí bychom našli v literatuře více. Haškovcová (2010) vychází např. ze Švancarových „Pěti pé“. Tento model je paralelní s výše rozebíraným modelem, až na to, že neklade tak přísný důraz na dodržování zdravého životního stylu, ale spíše nabádá k předvídání a uznání toho, co má přijít, tedy i zhoršení zdravotního stavu.

1.4 Kvalita života

V posledních letech je velmi diskutovaným tématem **kvalita života**. Co si však pod pojmem kvalitní život představit? Snad každý by na otázku, jaký by měl být jeho život, odpověděl: kvalitní, smysluplný, hodnotný, naplněný, atp. O definování tohoto pojmu se pokoušelo mnoho vědců, avšak dospěli k závěru, že se jedná o pojem značně kvalitativní a subjektivní. Hudáková, Majerníková (2013, s. 36) zdůrazňují, že tato hodnota bytí „je definována tak, jak ji vnímá jednatlivec“. Má být vyjádřením rozporu mezi očekáváním seniora a pravou skutečností, také se však mění v závislosti na životní situaci a období, ve kterém se senior nachází. Je závislá na potřebách každého jednotlivce, podle jejichž naplňování se rovněž pozměňuje. Kvalita života je tedy výstupem toho, jak na člověka působí všechny oblasti života. Světová zdravotnická organizace vymezuje kvalitu života poněkud stručněji, a sice „jak člověk vnímá své postavení v životě v kontextu kultury, ve které žije, a ve vztahu k cílům, očekáváním, životnímu stylu a zájmům“ (WHO in Křivohlavý 2011, s. 125).

Kvalita života má tedy jak dimenzi objektivní, jejíž součástí jsou životní podmínky daného člověka, tak subjektivní. Mnozí autoři ji definují obdobně, přičemž vyzdvihují důležitost právě subjektivních faktorů, a to především: „převládající pocit životní spokojenosti a osobní pohody, stav, kdy člověk zakouší pocit uspokojení

z uspořádání vlastního života a žije v souladu se svým spirituálním založením“ (Suchomelová 2015, s. 26).

Brzaková-Beksová (2013, s. 72) se na životní kvalitu dívá ještě trochu z jiného úhlu pohledu, který sice je implicitně vyjádřen v těch výše jmenovaných, ale myslím, že v dnešní společnosti se jedná o celkem významné měřítko. Pro kvalitu života je významná také, „náboženská, rodinná soudržnost a mezigenerační tolerance“ (tamtéž).

Jedním z příkladů, kdy si sami senioři narušují své dobré stáří je, že se sami nesnaží porozumět svému okolí a lidem v něm. Pouze očekávají porozumění od druhých, protože se domnívají, že jejich stav vyžaduje soucit (Haškovcová 2010, s. 172).

2. Teologické pojetí dobrého stáří

Staří lidé mnohdy vnímají svou životní situaci jako stav, kdy se toho už příliš nedá změnit, především proto, že jim zde na Zemi nezbyvá mnoho času. Avšak času pro určitá rozhodnutí, změny a obrácení je dostatek, tedy takového času, který je „hluboký“ a „kvalitní“ (Rentsch in Suchomelová 2015, s. 36). Často také uvažují o budoucnosti, avšak jako takové, která už nepřinese nic dobrého. Bojí se svých představ, že se stanou nemohoucími, přebytečnými, osamělými, atd. Dalo by se říci, že v této situaci jsou zvýhodněni věřící senioři, kteří mohou důvěřovat Bohu (což je velmi důležité) a budoucnosti, která však nečeká na tomto světě, ale právě u Boha (Grün 2009, s. 24). Nevěřící musí odpovědi na tuto otázku hledat jinde.

Pokud se v mé práci zabývám pastoračí seniorů, je vhodné považovat Bibli za základní zdroj informací. Budu-li psát o dobrém stáří, měla bych jeho východiska hledat také v Bibli, kde jsou o stáří různé zmínky, ať už pozitivní či negativní, ale také je dobré vzít si příklad z biblických seniorů, na kterých je vidět, že Bůh povolává člověka k plnění své vůle v každém věku, bez ohledu na jeho stáří. U Boha není nikdo příliš starý na to, aby byl zbaven poslání konat jeho vůli. A tato skutečnost je zároveň nejvyšší důstojností člověka jakéhokoli věku. V poslední části této podkapitoly se budu věnovat otázkám teodiceje a teologie kříže, protože staří lidé hodnotící svůj dosavadní život se zabývají otázkami po smyslu svého utrpení a těžkostí a hodnotí, jak se s nimi dokázali vyrovnat, či nikoliv.

2.1 Dobré stáří v Bibli

Zabývá-li se tato kapitola dobrým stářím, je třeba zdůraznit, že cesta k němu nevede pouze přes uspokojování potřeb a je důležité na ni nenahlížet pouze z antropologického hlediska, ale spíše z teologicko-antropologického. Pokud tedy chceme dosáhnout dobrého stáří, měli bychom stavět na teologicko-antropologických základech (Suchomelová 2015, s. 36), které také vycházejí z Bible. Této představy se týká i pojetí kvality života, vedoucí k dobrému stáří. Mnozí si myslí, že kvalitního života lze dosáhnout pouze svou pílí. To však není zcela pravda, bez snahy člověka by to nešlo, ale bez Božího přičinění také ne. Z toho bychom mohli vyvodit, že kvalita

života nezávisí pouze na materiální úrovni, ale také na duchovní. Pokud je senior křesťan, může mu velmi prospívat vědomí nové kvality života, která je mu přislíbena na věčnosti (Kaplánek 2007).

Pokud nahlédneme do Bible, nalezneme tam mnoho zmínek o stáří. V knihách Starého zákona je častokrát zmiňováno stáří, ne však jako něco nedůstojného, ale právě dobrého. Dobrého ve smyslu požehnaného, váženého, spravedlivého a moudrého (Suchomelová 2015). Za výzvu mít stáří v úctě bychom mohli považovat slova: „před šedinami povstaň a starci vzdej poctu“ (Lev 19, 32). A o moudrosti, která je velkou výsadou starých lidí bychom se dočetli např. v knize Jób (12,12). Stáří nám Bible předkládá jako skutečně požehnaný stav a konečnou etapu lidského života. Opravdu moudrý starý člověk se nevyznačuje počtem let a šedinami, ale rozumností a „životem bez poskvrny“ (Jan Pavel II. 1999, s. 6). Bibličtí starci se dle Bible dožívali velmi vysokého věku, který byl považován za Boží dar, oproti tomu krátký věk, hlavně ve Starém zákoně, byl považován za Boží prokletí (Fišer 1995, s. 21). S Božím darem v podobě dlouhověkosti bychom se dnes setkali u mnoha lidí, avšak společnost se k němu však staví odmítavě, namísto toho, aby ho oceňovala, a staré lidi považuje za přítěž a odsouvá je na okraj (Benedikt XVI. 2012).

Ráda bych ještě uvedla příběhy několika biblických starců, kteří vyslyšeli Boží volání, a to hlavně jako důkaz toho, že i ve stáří se dá přijmout Boží výzva a plně rozvinout osobnostní kvality a ne hned zaujímat odmítavý postoj k novým skutečnostem.

Hned na počátku první knihy Mojžíšovy se dočteme o Božím povolání Abrahama, kterému bylo v té době sedmdesát pět let (Gn 12,4). V tomto věku uposlechl Boha a se vším, co měl, se vydal osídlit jinou zemi. I přes to, že byl zoufalý, jelikož stále neměl žádné potomky, důvěřoval ve všem Bohu. Bůh mu zaslíbil velké potomstvo, kterého „bude jako prachu země“ (Gn 13, 16). Abrahamova žena Sára tomu nevěřila, říkala: „Když už jsem tak sešlá, má se mi dostat takové rozkoše? I můj pán je stařec.“ (GN, 18,12). Syn Izák se jim narodil, když bylo Abrahamovi 100 let. Nakonec se o Abrahamovi dozvídáme, že „zemřel v utěšeném stáří, stár a sytý dnů, a byl připojen k svému lidu“ (Gn 25,8). Výraz „sytý dnů“ tu má být jakousi paralelou výrazu „dobré stáří“ a je myšlen ve smyslu naplněných či spokojených dnů. Takto neodešel z pozemského světa pouze Abraham, ale i další bibličtí starci, kteří si toto zasloužili svou vírou a oddaností Bohu (Suchomelová 2015, s. 37).

Abrahámovu synu Izákovi se narodila dvojčata v jeho šedesáti letech (Gn 25,26).

V neposlední řadě je podstatnou starozákonní postavou Mojžíš. Ten sice nebyl Bohem povolán až ve svém stáří, ale působil až do svých sto dvaceti let (Dt 31, 2), kdy svému národu připomínal důležitost víry v jediného Boha a mohl by nám být příkladem skutečně moudrého starce.

Jako příklad z Nového zákona bych zmínila Simeona a Annu, o kterých se dočítáme v Lukášově evangeliu (Lk 2,21-40). Simeonovi bylo předpovězeno, že nezemře, dokud nespatří Mesiáše, k čemuž došlo právě, když byl Ježíš přinesen do chrámu v Jeruzalémě. Simeon ho objal svými dvoutisíciletými pažemi Izraele (Fausti 2011, s.. 72), spokojen, že nyní už ho Hospodin může propustit. V chrámě byla také prorokyně Anna, pokročilého věku, která většinu života prožila jako vdova v tomto chrámě, kde sloužila Bohu. Po setkání s Ježíšem o něm začala vyprávět všem, kdo „očekávali vykoupení Jeruzaléma.“ (Lk 2,38). Tito dva staří lidé, kteří se potkali s Ježíšem ve svém pokročilém věku, byli jedni z těch, kteří prorokovali jeho velikost a představovali naději celého národa.

2.2 Nezpochybitelná důstojnost jako východisko pohledu na seniora

O důstojnosti jsem psala již v předchozích částech práce jako o stěžejní duchovní potřebě, která je zároveň nejzmiňovanější potřebou mezi autory zabývajícími se touto problematikou³. Ve stáří však důstojnost nabývá vyššího významu a důležitosti, jelikož starý člověk se mnohdy stává bezmocným, dezorientovaným, nesoběstačným, atd. Ani jeden z těchto problémů by však neměl ubírat na jeho důstojnosti, která je dána stvořením člověka Bohem, který tak člověka učinil k obrazu svému.

Důstojnost seniora je zakotvena hluboko biblicky a není třeba hledat pro ni nové důvody, je třeba jenom znovu objevit a „oprášit“ ty staré, biblické, obsažené už v Mojžíšově zákoně. Konkrétně bychom mohli uvažovat čtvrté přikázání „cti otce svého i matku svou, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh“ (Ex 20, 12). Měli bychom ctít své rodiče, předky a ty, kterým byla Bohem dána autorita, pro naše dobro. Mohli bychom ho také shrnout spolu s dalšími přikázáními

³ Např. Maslow, 2014; Suchomelová, 2015; Svatošová, 2012; ČBK, 2015.

týkajícími se vztahu k druhým slovy sv. Pavla: „milovati budeš bližního svého jako sebe samého“ (Řím 13, 9). Pokud tak budeme činit, budeme zároveň ctít i jeho důstojnost. Je třeba také zdůraznit, že důstojnost člověka nespočívá v první řadě v biologickém rodičovství, ale v rodičovství duchovním – když předává druhým – mladší generaci, Boží slovo, což znamená v přeneseném významu mravní hodnoty, které, hlásá-li je svým životním příkladem i nevěřící, jsou vlastně, v přeneseném slova smyslu, hlásáním Božího zákona (Heller 2008, s. 210-211).

Bůh stvořil člověka k obrazu svému a dal mu vládu nad veškerou zemí (Gn 1, 26). Už jen tento prostý fakt dává lidem nezpochybnitelnou důstojnost. Být Božím obrazem je dar, který zjevuje Boží lásku a zároveň povoláním k lásce k Bohu a ke světu (Boublík 2001, s. 71), z toho také vyplývá důstojnost každého člověka (GS čl. 12), jež lze spatřovat v lásce k člověku, která je analogií lásky Boha ke světu.

Bůh také stvořil člověka jako muže a ženu, nestvořil tedy jednoho samotného člověka (Gn 9,5), nýbrž dva lidi, z toho můžeme vyvodit závěr, že člověk je bytost společenská, jejíž důstojnost lze naplňovat skrze vztahy s jinými lidmi, jinak řečeno: pro pocíťování důstojnosti je důležité komunikovat s druhými (Suchomelová 2015, s. 47). Tento fakt nabývá na významu opět ve stáří, zvláště v takovém, kdy už je člověk ve fázi těžké nemoci či umírání. V takové chvíli je nejdůležitější kontakt s tímto člověkem, bez něhož by svou situaci nezvládl. Takový kontakt by však neměl prosazovat křesťanskou víru a její pohled na situaci, ale především „respektovat plnost lidství až do samého konce“ (Opatrný, A. 1995, s. 5).

2.3 Teodicea a teologie kříže: cesta k porozumění útrapám

Mnozí senioři, ať už religiózně zaměřeni nebo ne, se zabývají otázkou, proč se určité špatné věci v jejich životě staly zrovna jim a hlavně, jak je ten dobrý Bůh mohl dopustit. Tato otázka o původu a začlenění zla a utrpení do života je jednou z nejzávažnějších otázek pastorace seniorů (Suchomelová 2015, s. 56).

Definici **teodiceje** nám předkládá např. Kant (in Dreyerová 2002), podle nějž je teodicea „obrana nejvyšší moudrosti Stvořitele světa proti obžalobě, kterou vůči ní vznáší rozum na základě neúčelnosti ve světě.“ Küng (2012, s. 181) uvádí poněkud stručnější vymezení teodiceje, jako: „důvody, které Boha omlouvají.“ Jak je tedy možné, že Bůh dopouští zlé věci, a jaké jsou ty důvody, které ho omlouvají? Na tuto

otázku nemáme odpověď od žádného z vědních oborů, máme pouze různé návody a postupy, jak se se zlými věcmi vyrovnat a přijmout je (Suchomelová 2015, s. 50).

Odpověď na tyto otázky se snažili nalézt myslitelé různých dob. Jedním z nich byl i Tomáš Akvinský, jehož odpověď není nijak výřečná: „Ne, že by Bůh chtěl, ani že by nechtěl, nýbrž dopouští.“ Zlo je tedy jakýmsi prostředkem, který nás má vychovávat a bez něhož by nebyl svět harmonický. Tato odpověď však nemusí být pro mnohé trpící v jejich konkrétní situaci vůbec utěšující, někteří si na skutečnosti existence zla stavějí svůj odmítavý postoj k Bohu, který kdyby byl, žádné zlo by nedopustil (Küng 2012, s. 181-182). Ačkoliv skutečně mnoho lidí argumentuje proti existenci Boha existencí zla, Leibniz⁴ se snaží vysvětlit, že je tomu naopak, totiž že lidské utrpení odkazuje na Boha (Grün 2006, s. 10). Pro starého člověka je však mnohem důležitější cítit spoluúčast a pochopení jeho utrpení, než slyšet jasnou odpověď proč. Doprovázející by měl přiznat, že odpověď na otázku po zlu v Božím plánu není zcela jasná (Suchomelová 2015, s. 51).

V teologii kříže je hlavním východiskem našeho pojmání Boha Ježíšovo ukřižování (Pospíšil 2002, s. 182), jehož utrpení, které zažíval na kříži, je tou „nejvyšší paralelou k lidskému utrpení a pocitu beznaděje“ (Suchomelová 2015, s. 54).

Küng (2012, s. 192-193) upozorňuje na mylný výklad spojení „následovat kříž“, pod kterým si mnozí představují „pokořit se“, „podvolit se“, „trpně se schovávat v koutě“, atd. Sám se snaží vyjádřit, jak lépe chápat skutečnost následování kříže. Bere-li člověk na sebe svůj kříž, bere na sebe také útrapy, které ho postihly v jeho situaci a měl by je snášet tak, jak je snášel Ježíš Kristus. Ten veškeré útrapy pouze pasivně nepřijímal, ale vůči zlu se celý život stavěl aktivně a přemáhal ho dobrem. Každý si nese svůj kříž svou cestou. Mnoho lidí si myslí, že svůj kříž unést nedokážou, avšak mohli bychom vymezit několik „křížů“, které na sebe lidé většinou berou a jsou si alespoň rámcově podobné, a které můžeme samozřejmě vztáhnout i na staré lidi. Jedná se o kříž nepřijemného prostředí (např. domov seniorů), kříž dlouhodobého soužití (spolubydlící na pokoji), kříž těžkých životních okolností (smrt partnera), kříž nároků a závazků, atd. (tamtéž, s. 193).

⁴ Leibniz byl německý filozof, teolog, právník, historik a matematik, který přišel s pojmem teodicea, zabývající se problémem vztahu Boha a zla (Grün 2006, Küng 2012).

Díky této kapitole si můžeme uvědomit, jak důležitá je pro člověka ve stáří osobní pohoda a pocity dobře naplněného života. Ve stáří ještě není nic ztraceno, jak se mnozí domnívají, vždyť Bůh se nám nabízí neustále a obrátit se k němu lze i ve stáří. Právě religiozita může být věřícím seniorům nápomocna při hodnocení a hlavně přijetí prožitého života. Věřící senior může nalézat inspiraci v Bibli a u biblických seniorů, kteří byli Bohem vyvoleni ve vysokém věku a nebáli se opustit svůj dosavadní život a plnit jeho vůli. Je také velmi důležité dbát na důstojnost starého člověka, který by ji měl neustále prožívat. V dnešním světě je tomu však často naopak, a to i přes to, že důstojnost člověka je dána jeho stvořením Bohem, na což se v dnešní sekularizované společnosti příliš nehledí. Otázkami po původu zla se člověk zabývá nejen ve stáří, ale téměř vždy, když ho v životě potká nějaká nešťastná událost. V takových situacích je důležité si uvědomit, jaký postoj zaujímal ke zlu Ježíš Kristus a následovat jeho příkladu.

Vše, co jsem ve své práci doposud zmiňovala, by mělo vést k lepšímu pochopení stavu, ve kterém se nachází starý člověk (ať už díky fyzickým, psychickým a sociálním změnám, nebo stavu jeho víry a sebevážení) a díky kterému je třeba k němu přistupovat odlišně, než např. k dětem, nebo dospělým. Tomu by se také měla přizpůsobovat pastorační činnost.

3. Pastorace

Pastorace je spolu s misijní činností považována za hlavní činnost církve, ať už české, nebo celosvětové. Otázkou, co je pastorační péčí myšleno, se budu zabývat hned v první podkapitole, což nám umožní lépe se orientovat v dalších částech této kapitoly. Jak jsem již psala v předchozí kapitole, senior zakouší svou důstojnost také skrze vztah, proto je důležité vymezit, kdo je vlastně pastorační pracovník, který přichází se seniorem do styku. Ve třetí podkapitole nastíním vývoj pastorační činnosti v České republice po II. Vatikánském koncilu, který byl značně poznamenán vládním režimem té doby, a tedy měl vliv i na současnou podobu pastorační péče. Ve zbylé části uvedu církevní dokumenty, které se nějakým způsobem vyjadřují k pastorační péči seniorů a ze kterých lze při jejím uskutečňování vycházet.

3.1 Vymezení pojmu pastorace

Opatrný, A. (2001, s. 9) při definování pojmu pastorace vychází z dokumentů II. Vatikánského koncilu a především z konstituce *Gaudium et spes*. Pastorační činnost chápe jako „působení církve z inspirace evangelia jak interní – tím je rozuměna pastorace věřících v užším smyslu, tak externí – tím je míněna jak péče o obecné blaho, tak péče o ty, kdo stojí na okraji církve.“ Tím nejpodstatnějším pro pastorační činnost je evangelium, které můžeme chápat jako předlohu pro řešení různých pastoračních otázek. Už ze stáří samotných evangelií vyplývá, že aplikace různých způsobů řešení problémů či povzbuzení, které nám předkládají, musí být uzpůsobeny naší době a životním podmínkám každého člověka. Ti, kteří se zabývají pastorační činností, tedy musí znát vztah evangelia k různým životním situacím, ale také problémy současných lidí a způsoby, jak jim pomoci. Úkol pastorace totiž spočívá v řešení „konkrétních problémů, konkrétních lidí“ (tamtéž, s. 9) a to právě ve světle evangelia.

Ambros (2002, s. 9) také uvádí, že pastorační činnost se rozumí činnost celé církve a dodává, že tato činnost je „podnětována Duchem svatým.“ Problém je, že v dnešním světě zaměňuje mnoho lidí pastorační činnost za duchovní správu ve smyslu působení kněze na jemu svěřené lidi. Duchovní správa je složkou pastorace, ale v žádném případě tyto dva pojmy nemůžeme zaměňovat. Touto definicí dostává pastorace ještě jeden rozměr.

Ačkoliv se jedná o činnost církve a věřících lidí, bez vedení Ducha svatého by byla slova útěchy prázdná a činy nepodstatné. Hlavní úkoly pastorační činnosti vidí Ambros (2002) konkrétněji a také vymezuje prvky pastorační činnosti, kterými jsou: zvěstování, kázání, katechumenát, veřejné pokání, církevní řád, bohoslužba a služba bližnímu.

Pastorace je činnost, skrze kterou církev působí na člověka. Aby však dosahovala výsledků, které bychom mohli nazvat efektivní, i když o výsledku této činnosti se někdy nemusíme nic dozvědět, měli bychom také zvažovat její cíle. Cíle pastorační činnosti jako takové jsou vztahovány na všechny lidi, tedy i na seniory. Za nejobecnější cíl bychom mohli považovat: „existenci živé, tedy života - schopné a život plodící církve, mající tvář podle dokumentů II. Vatikánského koncilu, zejména *Lumen Gentium*, *Gaudium et Spes*, *Unitatis redintegratio*, *Sacrosanctum concilium*, *Apostolicam Actuositatem*, jednající v intencích důležitých pokoncilních dokumentů jako jsou *Evangelii nuntiandi*, *Christifideles laici*, *Catechesis Tradendae*, *Tertio millennio adveniente*, atd.“ (Opatrný, A. 1996, s. 85).

3.2 Pastorační pracovník (vymezení)

Mezi ty, kteří jsou povoláni vykonávat pastorační péči, bychom mohli zařadit biskupy, kněze, jáhny a laiky. Bez nich by se žádná pastorace uskutečňovat nemohla. Zároveň však tyto samotné osoby pro vykonávání pastorační péče nestačí. Mezi nepostradatelné prvky pastorační práce patří osobní nasazení, jenž je nezbytné u všech, kterým záleží na životě církve. Dále také duchovní ohniska, a to buď klasická, jako např. poutní místa, nebo novodobá, za které můžeme považovat různé akce právě pro seniory, nebo jiné skupiny. Důležité jsou také vzory, tedy osoby, které svým příkladným životem vynikají nad ostatními. Podstatným prvkem je také duchovní doprovázení, většinou formou rozhovoru potřebného s knězem, avšak při dnešním nedostatku kněží mohou duchovně doprovázet i laici, kteří pro to mají požadované předpoklady a vzdělání. Dále pak můžeme považovat za důležité: trpělivost pro růst, možnost účasti v přiměřeném společenství, trvalé vzdělávání, toleranci, netoužit po naprosto bezchybné církvi a předčasně neodsuzovat druhé (Opatrný, A. 2001, s. 34-37). Ráda bych se ještě vrátila ke kněžím, jáhnům a laikům, jakožto vykonavatelům pastorační práce a jejich funkci blíže specifikovala. Pastorační péči kněze je myšleno „rozvoj života z víry těch, kdo jsou mu svěřeni, a práci pro

rozvoj života (farní) obce jakožto základní jednotky reprezentující církev“ (Opatrný, A. 2001, s. 80). Kněz by měl umět rozpoznat duchovní potřeby jemu svěřených lidí a za pomoci různých pastoračních metod, odpovídat na jejich očekávání. Mnohde ovšem představuje problém nedostatek kněží a věřící v těchto místech postrádají přiměřenou pastorační péči (Jan Pavel II. 1993, s. 4-6). Vztáhneme-li tento problém přímo na seniory, týká se především těch, kteří žijí v domovech seniorů, kde jsou odkázáni na časovou disponibilitu kněze a např. mše svatá se zřídka kde koná s pravidelností.

Jáhenská služba byla u nás obnovena po dvanácti stoletích, takže nám chybí určitý historický vzor jáhenské služby. Dalo by se říci, že jáhenská služba se liší farnost od farnosti (je-li v ní jáhen přítomen). Někde jsou na něj kladeny nároky, na které ani nestačí, jinde se může považovat za někoho navíc. Většina jáhnů se podílí na pastorační práci ve farnosti ještě při svém zaměstnání nebo důchodu. Problém s případným nevyužitím jáhna ve farnosti může být zčásti chybou kněze, který pastorači chápe pouze jako udílení svátostí.

S přihlédnutím k tématu práce je asi nejvýznamnější osobou vykonávající pastorační práci laik, ačkoliv panují různé neshody o zapojování laiků do této činnosti. Je tedy důležité vnímat rozdílnost služeb kněze, který ji vykonává za pomoci přijetí svátosti kněžství a laika. Je však třeba zdůraznit, že pastorače je „činnost celého církevního společenství věřících“ (Ambros 2002, s. 37). Vzhledem k nedostatku kněží a díky tomu i zaneprázdněnosti jáhnů je zainteresovaný laik právě jedním z řešení, jak může církev pečovat o seniory, ať už v domovech seniorů, domácnostech, farnostech, nebo při různých pastoračních setkáních. Jan Pavel II. ve svém postsynodálním apoštolském listu *Christifideles laici* připomíná Ježíšova slova: „jděte i vy na mou vinici“, kterými se Kristus obrací na každého křesťana (1998, s. 7). Tedy všichni jsou povoláni k hlásání oné dobré zprávy a pomoci bližnímu. Každý laik by měl vycházet z milostí, které mu jsou dopřány skrze svátosti, a to především křtu a biřmování, které je v rámci této služby vyzdvihoáno, jelikož laik při něm přijímá pečeť Ducha svatého, z jehož darů pak vychází laikova služba v církvi, a tedy i při pastorači (Opatrný, A. 2001, s. 107). Laik, který vstoupil do svátosti manželství, může samozřejmě těžit a čerpat sílu i z ní. Je však velmi důležité pozorně rozlišovat mezi pravomocemi laika a kněze, který má díky svému svěcení „zvláštní účast na úřadu Kristově“ (CHL 1998, s. 40).

Jak jsem již zmiňovala, pastorační práce se v dnešní době odehrává především ve farnosti a skrze farnost. Opatrný, A. (2001, s. 108) vymezuje oblasti, kterých se pastorační péče, tedy především ve farnosti, týká. První a také nejzákladnější je slavení liturgie, druhou vydávání svědectví o Kristu, následuje konání diakonie neboli charita. Dalšími dvěma jsou katechizace a evangelizace a poslední koinonia, tedy spojování lidí a vytváření životního prostoru uvnitř církve.

3.3 Pastorce seniorů po II. Vatikánském koncilu

Pastorace se stejně jako mnohé jiné činnosti vyvíjí. Její současný stav je výsledkem působení několika faktorů, z nichž jedním velmi významným je její historický vývoj a především vliv komunistického režimu. Toto období poznamenalo církve, a zároveň i její pastorační činnost. Současní senioři jsou také těmi, kdo žili těch dlouhých čtyřicet let v režimu, který byl pro mnohé nesnesitelný a i oni jsou jím poznamenáni a nesou si různé zážitky s ním jako velkou křivdu.

Vývoj po II. Vatikánském koncilu byl v naší zemi po čtyřicet let značně komplikovaný. O pastoraci a pastorální teologii po koncilním období nemohlo vyjít mnoho publikací a pastorální teologii bychom mohli označit za neuniverzitní (Opatrný, A. 2001, s. 17). Režim se snažil zabránit naší církvi, aby věděla, co se na koncilu probírá a jaké z toho plynou závěry a vycházejí dokumenty. Díky tomu se české církevní společenství dostalo do kontaktu se závěry koncilu jen v případě liturgie, která díky němu prošla poměrně velkou reformou (Opatrný, M. 2013, s. 85). Koncil představoval pro křesťany především povzbuzení a díky němu se staly otevřenějšími vůči nevěřícím, i celému světu. K tomuto posunu přispělo také politické uvolnění 60. let, kdy dokonce mohla být slyšet kritika stávajícího režimu. Do života křesťanů a křesťanských společenství vstoupila pokoncilová eklesiologie. Důsledkem toho se začali cítit více zodpovědní za život své farnosti a předávání víry. Pastorální teologie byla však stále utvářena a určována podmínkami, které komunistický režim připustil a jež byly v různých místech země odlišné, podle daných poměrů (Opatrný, A. 2001).

Pokud bychom chtěli slyšet odpověď koncilu na otázku, jak má církev pastoračně působit, museli bychom nahlédnout do určitých církevních dokumentů, jako Handbuch der Pastoraltheologie, dokumenty biskupských synod, atd. Je v nich

zdůrazněno otevření se církve vůči světu. To znamená, že církev je tu pro svět a ne pouze sama pro sebe (Opatrný, A. 1996, s. 12).

V následujících podkapitolách se zaměřím na dokumenty, které se nějakým způsobem dotýkají pastorace. Jako první a zároveň také směrodatný pro ty ostatní uvedu konstituci *Gaudium et Spes*, dalšími dvěma budou dokument Papežské rady pro laiky *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě* a *List papeže Jana Pavla II. starým lidem*, oba vydané v roce seniorů a jako poslední ještě zmíním *Všeobecné direktorium pro katechizaci*, kde jsou uvedena určitá specifika katecheze seniorů.

3.3.1 *Gaudium et Spes*

Asi posledním velkým mezníkem pro chápání pastorace se stal II. Vatikánský koncil svolaný papežem Janem XXIII., který ho sám označil za pastorální a jehož cílem se mělo stát vyřešení pastoračních otázek (Ambros 2002, s. 14). Za významný koncilní dokument zabývající se touto problematikou můžeme označit konstituci ***Gaudium et Spes***, v češtině nazývanou jako pastorální konstituce o církvi v dnešním světě, ačkoliv jak bychom mohli očekávat, samotný dokument nám nedává přesně vymezenou definici pojmu pastorace. Konstituce je nazývána pastorální, protože „opřena o naukové zásady chce vyjádřit poměr církve k dnešnímu světu a člověku.“ (GS čl. 183) Nevýhodou konstituce je, že byla a je čtena v různých prostředích a především v různých dobách, na což je třeba brát zřetel. Tímto dokumentem se koncil obrací nejen k věřícím, tedy křesťanům, ale k lidem celého světa, jimž se snaží vyložit působení církve a zahájit s nimi dialog.

Dialogem je myšlena především péče o lidstvo a konkrétní pomoc každému jednomu potřebnému člověku a tím následování Krista v tom, co sám započal (Čepelková 2015, s. 56). Církev už sebe samu nevidí jako oddělenou od pozemských problémů, ale jako součást tohoto světa, neboť co se dotýká prostých lidí, dotýká se i jí samotné, jelikož: „radost a naděje, smutek a úzkost lidí naší doby, zvláště chudých a všech, kteří nějak trpí, je i radostí a nadějí, smutkem a úzkostí Kristových učedníků, a není nic opravdu lidského, co by nenašlo v jejich srdci odezvu“ (GS čl. 183). Tato úvodní věta konstituce dle Opatrného, M. (2013, s. 106) nejlépe vystihuje význam pojmu pastorace, který vychází právě z tohoto dokumentu a blíže ji definuje, jako: „solidaritu se všemi lidmi v dějinách“. Pastorálnost této konstituce pak spočívá v její

důvěryhodnosti a přesvědčivosti, které vyplývají z jejího chápání řešených problémů (tamtéž, s. 100).

Opatrný, A. (2012) vidí jako hlavní přínos tohoto dokumentu pro současnou pastorační práci také otevření dialogu mezi církví a světem, který chápe jako starost církve o svět, jehož středem je člověk jakožto nejdůležitější prvek Božího zájmu. Církev má v tomto světě také svůj úkol. Jeho plnění se stává předpokladem pro pastorační působení a řeší se prostředky, které vždy odpovídají současné době. Dále je důležité zdůraznit místo člověka v pastoračním pohledu na poslání církve. Mezi lidmi panuje přesvědčení, že člověk stojí nade vším, což potvrzuje i Bůh svým vtělením se do člověka. Koncil se navíc zabývá potřebami člověka nutnými pro důstojný život. V neposlední řadě je přínosem nové pojetí vztahu církve a světa, které spolu mají vycházet a „navzájem si prospívat“ (tamtéž). Z toho vyplývá, že církev považuje za důležité projevit zájem o běžné věci člověka, tedy i seniora.

3.3.2 Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě

Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě je název dokumentu, který vydala Papežská rada pro laiky v roce seniorů jako podnět pro zamyšlení všech o současné situaci, která se týká stárnutí populace a důstojnosti starých lidí, které církev vidí jako ty, kteří jsou potřební a ještě mají vykonat své poslání, jež s sebou seniorský věk přináší. Dokument má být také povzbuzením pro angažovanost v této problematice.

V dokumentu je upozorněno na zodpovědnost všech lidí, kteří by měli pomáhat stárnoucím a starým pochopit své stáří, a to jako cestu Božího záměru. Mnozí staří vidí totiž své stáří jako stigmatizaci, která je odsouvá na vedlejší kolej a jejich život se stává stále depresivnější. Tato skupina starých ještě stále převažuje nad skupinou, která své stáří prožívá smířeně a s radostí. K tomuto negativnímu postoji starých lidí přispívá i postoj ostatních generací, které si stáří mnohdy neváží. Jan Pavel II. viděl příčinu v nevážení si života. Pokud si totiž lidé nejsou schopni vážit lidského života už od početí, jak by si ho mohli vážit jako starého? Největší přínos starých lidí, právě i pro větší vážení si života, je spatřován v charismatech stáří, mezi které patří nezištnost, paměť, zkušenost, vzájemná závislost a kompletnější pohled na život (ČBK 2010, s. 9-10).

Dále jsou nabídnuty různé náměty k úvahám nad stářím z pohledu Bible. Tomuto tématu jsem se věnovala v první podkapitole této části práce, proto ho tu již nebudu dále rozebírat.

Následující kapitola nám předkládá nejčastější problémy seniorů. Jako první je uvedeno přehlížení, které seniorovi nejvíce ubírá na jeho důstojnosti. Tomuto problému nejvíce přispívá trend dnešní doby, kterým je vyzdvihování mládí a všeho, co s sebou přináší, v neposlední řadě však také málo sociálních kontaktů a ekonomických prostředků. Dalším problémem je institucionální péče a její nadužívání. Měli bychom se snažit, pokud je to jen trochu možné, seniorům zajistit možnost žít v prostředí, které je jim dobře známé a blízké, tedy doma, případně využít služeb denního stacionáře, kde se hledí na individuální potřeby každého klienta. Následující problém se zaobírá odchodem do důchodu a seniory, kteří tímto odchodem velmi trpí, jelikož se cítí nevyužití, i když by stále ještě měli sílu. Měla by se jim navracet, alespoň částečně, nějaká aktivní role. Jako poslední je zmíněn problém účastnictví, a to především na veřejném životě. Senioři by měli mít možnost spoluúčastnit se politického jednání, zejména toho, které se týká jich samotných, jakožto lidí stojících na okraji společnosti.

Církev spatřuje hodnotu seniora především v jeho morálních a náboženských hodnotách, kterými může obohacovat ostatní. Svou náboženskost prožívají senioři rozmanitě, ačkoliv několik společných znaků bychom našli. Pokud jim to zdraví ještě dovolí, účastní se pravidelně bohoslužeb a jejich náboženskost je sice prožívána s hloubkou, avšak jednoduchým způsobem (to však neznamená, že není dobrý) a mnohdy bývá poznamenána fatalismem. Církev si také vůči starým lidem vymezuje své povinnosti, jako hlásat jim evangelium, nabízet možnost setkávat se s Kristem, pomáhat jim pochopit, že i oni sami by měli hlásat evangelium a rozvíjet jejich spiritualitu. Církev samotná vyzdvihuje svou potřebu formovat lidi, kteří by byli schopni oslovovat seniory a být jim dobrými pastorujícími. Dobrý pastorující může být i sám senior pro jiného seniora. Dva lidé, kteří jsou si generačně rovni, si mohou mnohdy lépe porozumět.

Jan Pavel II. považoval dosažení seniorského věku za privilegium a možnost, jak přispívat církvi svou plnější angažovaností. Mezi oblasti, kde se senioři mohou nejvíce zapojovat svou účastí, řadí církev tyto: charitativní aktivitu, apoštolát, liturgii,

život církevních asociací a hnutí, rodinu, kontemplaci a modlitbu, zkoušku, nemoc, utrpení a angažovanost v kultuře života.

Jestliže se tento dokument věnuje z velké části pastorační práci seniorů, je samozřejmé, že nám předkládá i její cíle, mezi něž řadí: lépe poznávat potřeby seniorů, pomáhat překonávat postoje lhostejnosti, nedůvěry a odmítání, integrovat seniory do společenství věřících, organizovat život společenství tak, aby podporoval a prosazoval účast starých lidí a zhodnocoval schopnosti každého z nich, usnadňovat účast na slavení eucharistie, poskytovat možnost přistupovat ke svátosti smíření a zúčastňovat se poutí, duchovních obnov a duchovních cvičení, pečovat o nemocné a nesoběstačné i skrze modlitbu, zvláštním způsobem pečovat o udílení svátosti nemocných i samotného viatika tak, aby mu předcházela vhodná katechetická příprava, bojovat proti tendenci, aby umírající byli ponecháváni sami bez náboženské asistence a bez lidské útěchy, vyhrazovat zvláštní pozornost seniorům jiných vyznání, ale také nevěřícím seniorům, pamatovat na to, že staří lidé mají právo na čestné místo v kruhu rodiny, zajímat se o obyvatele rezidencí pro seniory, nezapomínat, že mezi starými jsou kněží a zajistit jim péči v příslušných strukturách, vychovávat mladé příslušníky farností k mezigenerační solidaritě.

3.3.3 List papeže Jana Pavla II. starým lidem

Tento list adresovaný starým lidem není církevním dokumentem, avšak papež ho vydává, stejně jako Papežská rada pro laiky dokument *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě, v roce seniorů*. Tímto listem vyjadřuje svou spoluúčast se všemi starými a chce s nimi nahlédnout na společné zkušenosti „z pohledu Boha“ (Jan Pavel II. 1999).

Papež uznává, že starosti a strasti, kterými si ještě i někteří současní senioři prošli, byly veliké, především díky dvěma válkám a komunismu, zároveň tyto zkušenosti chápe, jako velké posílení naděje. Stáří považuje za období moudrosti, kterou senior získává díky svým mnohaletým životním zkušenostem. V dnešní společnosti je velmi kladen důraz na produktivitu a užitečnost, což staví staré lidi do nepříjemné situace, kdy se cítí být nadbyteční a opovrhovaní. Tento postoj také podněcuje přijímání eutanazie jako dobrého a konečného řešení bezvýchodné situace v těžké nemoci. Avšak to vede k opovrhování lidskou důstojností a Božím zákonem.

Mnozí si dnes neuvědomují důležitost starých lidí jakožto nositelů kolektivní paměti, kteří nám mohou být velmi prospěšní právě svou moudrostí, zkušenostmi, hodnotami a ideály.

Starým lidem by měla být vzdávána úcta. Nakonec i to vychází z Božího zákona, kde Bůh praví „cti otce svého i matku svou“. Toto přikázání je zároveň i pojítkem mezi generacemi. Budeme-li mít staré lidi v úctě, budeme vůči nim mít zároveň i povinnosti: „přijmout je, pečovat o ně a oceňovat jejich schopnosti“ (tamtéž, s. 7). Papež znovu žádá o zachovávání úcty a lásky ke starým lidem- vždyť nám mohou být tolik prospěšní a soucítí se všemi, kdo ve svém stáří zůstali osamoceni a v chudobě.

V listu je také rozebírána otázka smrti, kde papež utěšuje staré lidi a připomíná úryvek z Bible, kde se píše, že tváří v tvář smrti měl strach i Ježíš Kristus a prosil Boha Otce: „jeli možné, ať mne mine tento kalich,...“ (Mt 26, 39). Sám však dokázal, že za branou smrti je věčnost u jeho Otce, čímž dává všem lidem, tedy i seniorům, skrze víru velikou naději na věčný život.

3.3.4 Všeobecné direktorium pro katechizaci

Staří lidé by měli být chápáni jako dar, ne jako přítěž, jak tomu dnes často je a měla by jim být věnována přiměřená katechizace, přičemž je třeba věnovat pozornost jejich rozdílným životním podmínkám (někteří žijí osamoceni, jiní v rodině, atd.). Nakonec rodina je považována při katechizaci za nejdůležitější, protože vytváří vhodné prostředí pro předávání víry. Direktorium také zdůrazňuje důležitost účasti seniorů na životě společenství.

Při katechizaci seniorů je dobré dbát na stav víry každého jednotlivce a jemu katechizaci přizpůsobovat. Ať už je ale stav víry jakýkoliv, vždy je vhodná katecheze naděje, která je příslibem setkání s Bohem.

Katechizace také pomáhá udržovat dobré mezigenerační vztahy, a to když skrze ni senioři poznají, že jsou schopni také katecheticky působit. Většinou se tak děje v rodině, kde babička nebo dědeček předává víru vnoučatům.

3.4 Pastorace seniorů po „sametové revoluci“

Po revoluci se církev v ČR dostala do fáze rehabilitace, tedy obnovy svého života a resocializace. Dlouho dobu fungovala odtrženě od běžných záležitostí a resocializací, měla obnovit své postavení ve společnosti. Zároveň si však musela zvyknout na společnost pluralitní, tzn. např. navázat dialog s jinými církvemi. Doposud byla totiž orientovaná polaritně, kdy se převážně řešil vztah církve s komunistickou vládou (Opatrný, A. 2006). Je však důležité si připomenout, že na současnou náboženskou situaci naší země, označovanou za převážně ateistickou, neměl vliv pouze komunistický režim, ale celkový historický vývoj naší země, spojený právě s různými věrozvěstnými misemi a náboženskými fenomény. Základem ateismu naší země se stalo rozdělení národního od katolického (tamtéž, s. 59). Je však patrné, že komunismus je pro současný stav naší země nejvýznamnější. U velké části obyvatel potřebu náboženství vytlačil, či se začala promítat v něčem jiném. Mnozí obyvatelé jsou také poznamenáni tím, že se doposud nedokázali a už ani nedokáží oprostit od předsudků a různých výmyslů, které komunismus vůči náboženství hlásal.

Díky této kapitole jsme si mohli ujasnit, co vlastně znamená pojem pastorace a jaká východiska bychom našli pro pastorační seniorů v různých církevních dokumentech, ale také jaká hodnota je pastorační kladena v České republice, kde byla dlouhou dobu snaha o její potlačení.

4. Pastorace seniorů jako vztah

Definice pastorace nám říká, že tato činnost je dílem celé církve. Budeme-li tedy hovořit o pastoraci seniorů, musíme si uvědomit, že pastorace seniorů neznamená pouze plnění nějakých pastoračních závazků vůči nim, ale také spolu s nimi skrze ně. Pastoraci seniorů tedy můžeme pojmut jako zaměřenou na seniory, nebo aplikovanou skrze ně (Čepelková, 2015, s. 49). Pastorační péče se může týkat jak věřících, tak i nevěřících seniorů. Ještě je v tomto ohledu důležité rozlišovat, jestli se jedná o věřícího, tedy křesťana, nebo někoho, kdo sice v Boha věří, ale ke křesťanství se nehlásí, protože nemá kladný vztah ke katolické církvi (Opatrný, A. 2014, s. 20). Konkrétní cíle pastorace seniorů nám předkládá vznikající dokument ČBK (2015), který je definuje jako „přípravu na stáří“, vnímání „stáří jako cesty zrání, která má v Bohu svůj cíl“ a vymezení „času k mlčení a kontemplaci – zdroji lidskosti a produhovnění“.

Ve druhé kapitole jsem psala o důstojnosti, kterou lze naplňovat ve vztahu s jinými lidmi, a ve třetí jsem vymežila, kdo všechno může vykonávat pastorační činnost, je však také důležitá samotná osobnost pastoračního pracovníka a jeho postavení se k situaci. Tomuto tématu se budu věnovat v první podkapitole. Součástí pastorace je také katecheze, která ovšem mnohdy stojí v pozadí pastoraci dětí a mládeže. Nakonec se ještě krátce zmíním o pastoraci v domovech seniorů, která se samozřejmě liší od pastorace v „běžném životě“, zvláště tím, že je závislá na postoji jednotlivých domovů k této problematice.

4.1 Kompetence pastorujícího seniorů

Mnozí lidé mají ohledně kněze specifické požadavky nebo představy, jak by měl správný kněz vypadat. Potřebují v něm spatřovat jakýsi idol nebo vzor, terapeuta, člověka, který bude neustále k dispozici a ochotný pomoci a někteří, především právě nevěřící v něm potřebují vidět kontrastní osobu, tedy někoho zcela jiného (tamtéž, s. 85). Kněz také musí vykazovat určité osobnostní rysy, díky kterým bude jeho pastorační činnost správná a dobrá. Mezi ně bychom mohli zařadit frustrační toleranci, angažovanost pro evangelium, toleranci pro ty, kteří evangelium nepřijali a kladný

pohled na budoucnost, který bude předávat ostatním (tamtéž, s. 90). Kněz může seniorům v rámci pastorační péče udělovat svátost nemocných, pro jejich útěchu a také svátost pokání. Tím je také připravuje a smiřuje s Bohem před odchodem na věčnost (Brzáková-Beksová 2013, s. 98).

Vzhledem k této skupině lidí bychom mohli pastorační péči definovat jako „jednání s člověkem, ve kterém ho respektujeme v jeho jedinečnosti, přistupujeme k němu z pozice věřících křesťanů, doprovázíme ho v jeho nemoci, utrpení či umírání a pomáháme mu k lidsky důstojnému zvládnutí jeho životní situace včetně smrti, a to na jemu dostupné úrovni víry“ (Opatrný, A. 1995, s. 5). Se starým člověkem, který už nemá tolik energie ani přílišné pohybové schopnosti, nebo je nemocný či ve stadiu umírání, přichází v úvahu jako nejdostupnější forma pastorační péče rozhovor. Při vedení takového rozhovoru je dobré si uvědomit, že v první řadě není nejdůležitější nemocnému nebo umírajícímu vysvětlovat, proč zrovna on se ocitl v takové situaci, nebo se ho snažit všemožně rozptýlit. Nejpodstatnější je „být a mít účast na jeho situaci, brát ho vážně“ (tamtéž, s. 15). Z toho vyplývá, že pastorační by měl v první řadě naslouchat a nesnažit se nemocného tvrzení vyvracet, ale spíše s nimi souhlasit. Tak totiž docílí toho, že ho bude brát vážně a důvěřovat mu. Pastorační by si měl dát pozor, aby nepřeléval své starosti na nemocného a nevyprávěl mu, o co nestojí, a také na svou neverbální komunikaci, ve které se nemocný může snažit vyčíst nějaká skrytá sdělení, která ve skutečnosti ani neexistují.

Se seniory, ať už umírajícími nebo těžce nemocnými, může pastorační vést i rozhovor o smrti. Sám však musí být vyrovnaný se svou smrtí a přijímat skutečnost, že opravdu přijde. Opatrný, A. (1995, s. 19) také upozorňuje, že není dobré hned nabízet křesťanské odpovědi o smrti jako vysvobození, atp. Umírajícího se smrt v tuto chvíli dotýká velmi konkrétně a musí se s touto situací nejprve vyrovnat, avšak ne tím, že mu hned někdo podá určující návod, jak. Nicméně jedním z cílů pastoračního rozhovoru samozřejmě je, aby senior vnímal Boha jako toho, kdo mu může nejlépe pomoci a porozumět (tamtéž, s. 50).

Doposud jsem se zabývala pastorační jako pomocí v nemoci a umírání. ČBK (2015) však charakterizuje ještě další oblasti, ve kterých můžeme pastorační péči vůči starým lidem uplatňovat. Jde především o pomoc v duchovní orientaci a uspokojování duchovních potřeb, pomoc v otázkách křesťanské víry a to buď nevěřícím jako hlásání evangelia, nebo věřícím ve smyslu jejich další formace. Další oblastí jsou otázky viny.

Starší lidé si často vyčítají, že selhali ve výchově svých dětí, nebo hodnotí určité činy, které nebyly morálně správné. Tyto výčitky většinou vedou k sebeobviňování a sebeodsuzování. Výhodiskem z této situace může být přijetí Božího odpuštění, na jehož základě dokáže i senior odpuštít sám sobě (Grün 2009, s. 31). Pastorce také pomáhá v otázkách obav a strachu, zlosti a méněcennosti.

4.2 Senior pastorující

Díky tomu, že se někdo, tedy především pastorující, snaží starému člověku naslouchat a porozumět, se nám nabízí možnost nahlédnout na vztah pastorující – pastorovaný jako na vztah, z něhož netěží pouze pastorovaný jako objekt této péče, ale i pastorující. Ačkoliv se má práce zabývá seniory jako objekty pastorage, je důležité upozornit na to, že senioři mohou být stejně dobře i subjekty pastorage. Pastorující může být obohacován „osobností a životním příběhem doprovázeného“ (Suchomelová 2015, s. 212). Senior jakožto pastorující se podílí především svou účastí na činné Kristově lásce, a to zejména ve své farnosti. Tento pohled na seniora pastorujícího vychází jak z Písma svatého, tak z učení II. Vatikánského koncilu (Opatrný, A. 2013). Senior může také pomáhat nacházet nové cesty pastorage v dnešní sekularizované společnosti, která se ke křesťanské víře může stavět značně negativně, a to především díky jejím zkušenostem z dob komunistického režimu, který se ke křesťanství stavěl přímo nepřátelsky (Čepelková 2015, s. 66). Fišer (1996, s. 22) nabízí ještě jeden pohled na seniora pastorujícího. Senioři, kterým to zdraví dovolí, se mohou aktivně zapojovat do svého farního společenství, navštěvovat nemocné a podílet se na charitativní službě. Ti, jimž jejich zdravotní stav už nedovoluje vykonávat výše jmenované činnosti, by však neměli zapomínat na poslání, které s sebou jejich věk a nemohoucnost přináší. Tím je modlitba. Modlitba za svou rodinu, své blízké, za farnost a všechny potřebné. Vedle modlitby bychom také mohli hovořit o ztišení se před Bohem, díky němuž senior najde vnitřní klid a pohodu, ze které mohou čerpat i ostatní (Grün 2009).

4.3 Katecheze seniorů jako opomíjená výzva

Katechismus katolické církve (1995, s. 16) definuje katechezi jako „výchovu dětí, mládeže a dospělých ve víře, která v sobě zahrnuje obzvláště výuku křesťanského

učení, podávanou zpravidla plynulým a soustavným způsobem, aby je tak uvedla do plnosti křesťanského života.“ Cílem katechetického působení je potom zamýšleno prohloubení vztahu s Ježíšem Kristem (VDK 1998, s. 14).

Zamyslíme-li se konkrétně nad katechezí seniorů, může se nám zdát, že stojí jaksí v pozadí katecheze dětí a mládeže, ale i dospělých. Seniori jsou v současné době považováni za opomíjenou skupinu, na níž se příliš nehledí a bohužel tomu tak mnohdy je i v rámci církve, kde stejně jako v celé společnosti bývají vyzdvihováni mladí lidé (Opatrný, A. 2007). Není však katecheze v tomto věku něčím zcela podstatným pro starého člověka? Toto životní období může být pro seniora z pohledu spásy značně důležité, k čemuž může přispět právě katecheze. Katecheta by se neměl ke katechezi dospělých stavět jako k něčemu nadbytečnému, ale spíše jako k výzvě, která se v dnešní době stala celkem opomíjenou. VDK (1998, s. 98) však uvádí, že ačkoliv jsou seniori často vnímáni jako nadbyteční, mají stejně jako všichni ostatní křesťané právo i povinnost přiměřené katecheze. Tato katecheze se má přizpůsobovat stavu víry starého člověka, která může být prožívána v opravdové plnosti, nebo je něčím oslabena či zraněna. Jak jsem již psala ve třetí kapitole, víra seniorů v České republice byla poznamenána obdobím komunistické vlády. Mnozí se tak s katechezí nebo s nějakou formou zbožnosti setkali naposledy v dětském věku. Taková forma víry jim však nemůže dostatečně pomoci v jejich současné životní situaci. Ať už je tedy víra seniora v jakémkoliv stádiu, vždy je velmi podstatná katecheze naděje. Naděje na věčný život u Boha.

KKC ještě připomíná katechezi o stvoření, která se zabývá počátky a koncem lidského života, a to tím, že odpovídá na otázky „jaký je náš původ“ a „jaký je náš cíl?“ Tyto otázky jsou neoddelitelné a de facto se ptají po smyslu lidského života, po kterém se ptá i starý člověk.

Závěrem lze tedy jistě říci, že katecheze seniorů je skutečně významná. Svou hodnotou je nejen s katechezí dětí srovnatelná, ale možná ještě cennější, protože vede seniory k tomu, aby využili svého zbývajících času tím nejlepším způsobem. Vzbuzuje v nich naději na věčnost, v níž všechno dobré má hluboký smysl a pro niž stojí za to žít naplno do posledního dechu. Člověk může totiž téměř přijít o své smyslové vnímání, ale víra, naděje a láska v něm mohou růst neustále, až do poslední chvíle. A podporovat tento růst je, podle mne, základním smyslem katecheze seniorů.

4.4 Pastorační péče v domovech seniorů

Dalo by se říci, že pastore seniorů probíhá převážně na „dvou místech“- ve farnosti, nebo lépe skrze farnost a v domovech seniorů. Ti, kteří už ve svém věku potřebují pomoc okolí nebo jsou z jiného důvodu umístěni do domova seniorů, jsou většinou odkázáni na takovou formu pastore, kterou jim umožní vedení domova a samozřejmě také církve. Vezmeme-li v potaz, jaké pastorační programy a činnosti jsou nabízeny seniorům žijícím v domácím prostředí, které jsou například ve srovnání s těmi pro mládež podstatně chudší (obecně jsou staří lidé v pozadí mladších; Opatrný, A. 2014 s. 20), jaké potom mohou být nabízeny v domovech seniorů? Pastore probíhající v domovech seniorů je většinou zaměřena na religiální seniory, kteří o ni projeví zájem. Takovou pastorec považuje Schlemmer (in Suchomelová 2015) za „cílenou dovnitř církve“, která tak činí v rámci sebezáchovy. Za nejčastější formy pastorační péče, která se odehrává v těchto zařízeních, bychom mohli považovat slavení eucharistie, návštěvu akolytů přinášejících eucharistii (jednu týdně) a návštěvu duchovního, většinou na požádání seniora (tamtéž, str. 113). Situace se však skutečně liší dle jednotlivých domovů seniorů a pastorační činnost v těchto zařízeních bývá vykonávána i jako dobrovolná služba laiků.

Domov seniorů je pro mnohé seniory nepřirozené prostředí, které jim příliš nepřidá pocitu důstojnosti, takový senior potřebuje stále pocíťovat, že je důležitý a zakoušet lásku, k čemuž mu může pomoci právě pastoreující, který má k této situaci zralý vztah a přístup (tamtéž, s. 116).

ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo objasnění podstaty pastorační práce seniorů a zdůraznění jejího významu ve stáří. Proto jsem také považovala za důležité si nejdříve ujasnit, co to znamená být seniorem a s jakými osobními a životními změnami se tato role pojí. To vše by měl znát každý pastorační pracovník, který se seniory pracuje. Díky první kapitole si můžeme uvědomit, že stárnoucí člověk se musí vyrovnat s mnoha změnami, které většinou vyžadují značná omezení dosavadních možností. Ať už člověku ubývají fyzické síly, nebo má čím dál méně sociálních kontaktů, neustále se jedná o člověka stvořeného Bohem, který tím nabývá jedinečné důstojnosti. S těmito většinou involučními změnami se také pojí změny potřeb starého člověka. Některé dosavadní potřeby, jejichž naplňování považoval za důležité, mizí, jiné se naopak stávají podstatně důležitějšími. Takovou je např. potřeba důstojnosti, kterou senioři díky současné době mnohdy naplňují jen velmi obtížně, nebo také dokonce vůbec. Dnešní společnost je totiž velmi zaměřená na výkon, rychlé tempo a upřednostňování mládeže, bez ohledu na to, jak moc potřebná je moudrost starých lidí, nabytá dlouhými životními zkušenostmi. Na tento problém upozorňuje i emeritní papež Benedikt XVI. (2012) a současný papež František (2015), který pro takové jednání dnešní společnosti nejen vůči starým lidem používá výraz „skartace“.

Nemá však každý senior právo na svou důstojnost a pocíťování svého stáří jako stáří dobrého? Tedy takového, kdy bude přesvědčen, že jeho prožitý život měl smysl, jeho okolí a rodina ho respektuje a projevuje mu svou lásku, kterou jim může oplácet a má naději na věčný život u Boha, na jehož příchod je dobře připraven a v neposlední řadě dokázal do zhodnocení svého života úspěšně zahrnout i všechny překážky, které ho potkaly. Takovéto stáří může zažít jen senior, který zdárně naplňuje své potřeby a především ty duchovní, které právě ve stáří nabývají na významu, ačkoliv si to mnozí neuvědomují.

Za jeden z možných způsobů, jak seniorovi pomáhat tyto potřeby naplňovat bychom mohli považovat pastorační práci, která ačkoliv je církevní činností, má za úkol zabývat se všemi lidmi, tedy i nereligiózními seniory. Vzhledem k tomu, že člověk zakouší svou důstojnost ve vztahu s jiným člověkem, je důležité dbát na osobnost

a kompetence pastorujícího, který by k seniorům měl vždy přistupovat citlivě a s ohledem na jejich životní situaci.

Pastorační činnost po II. Vatikánském koncilu u nás byla poznamenána dlouhými léty nesvobody, kdy se nemohla příliš rozvíjet. Možná i to je jedním z důvodů, proč u nás ještě není rozvinuta pastorační činnost na diecézní úrovni, která by se soustavně věnovala seniorům právě s ohledem na jejich potřeby. Tímto jsou ovšem myšleni všichni senioři, nejen ti aktivní, kteří se i v pokročilém věku účastní různých, pro ně zaměřených akcí nebo vzdělávání. Je tedy třeba do této péče zahrnout i ty, kteří z různých důvodů setrvávají ve svém domácím prostředí a cítí se osaměle. Tato problematika se také týká geriatrických zařízení, kde je potřeba pastorační, ale také katecheze, stejně důležitá, ovšem v budoucnu bude pravděpodobně ještě naléhavější. Souvisí to s krizí dnešní rodiny. Těžko lze očekávat od dětí, jejichž rodiče se kdysi, bez ohledu na jejich dobro, rozvedli, ochotu postarat se o své staré rodiče, k nimž mají navíc často velmi komplikovaný vztah. Ochota k oběti, která s péčí o seniora souvisí, předpokládá předchozí zkušenost z prostředí fungující rodiny, jejíž členové jsou ochotni přinášet větší či menší oběti pro dobro druhého. Tato zkušenost se dnes jeví jako čím dál tím vzácnější a lze tudíž předpokládat, že péči v geriatrických zařízeních bude muset vyhledávat stále větší počet seniorů, nehledě na již několikrát zmiňované stárnutí populace.

Mnoho podnětů k tomu, jak vykonávat tolik naléhavou pastorační činnost seniorů, bychom našli právě v představených církevních dokumentech, a myšlenkách již zmiňovaného papeže sv. Jana Pavla II. a i výše jmenovaných papežů. Pastorační činnost seniorů má co se týče praxe ještě určité mezery a to např. proto, že církve neklade příliš velký důraz na tuto činnost. Bylo by hezké překročit onu hranici strachu ze stáří a starých lidí a věnovat jim více pozornosti, nejenom v rámci celé společnosti, ale i církve. Vždyť společnost se vyznačuje tím, jak nakládá se svými seniory a jaké místo ve svém životě jim vyhrazuje (Benedikt XVI. 2012). A nakonec stáří se týká nás všech, všichni, kterým to bude dopřáno, jednou zestárnou a pokud se starými budeme zacházet špatně, jak se potom budou chovat ti mladší k nám (František 2015)?

Seznam použitých zdrojů

- AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*. 2. přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0419-2.
- BENEDIKT XVI. *Stáří je krásný věk*. [online]. 11/2012. [cit. 19. března 2016]. Dostupné na WWW: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=17429>>.
- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987. ISBN neuvedeno.
- BLATNÝ, M. et. al. *Psychosociální souvislosti osobní pohody*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-86633-35-7.
- BOUBLÍK, V. *Teologická antropologie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-490-3.
- BRZÁKOVÁ BEKSOVÁ, K. *Geriatrická problematika v pastorální péči*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2296-5.
- ČEPELKOVÁ, V. *Aktivní participace seniorů na životě společnosti – výzva pro dnešní pastorační práci*. České Budějovice, 2015. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologických věd. Vedoucí práce M. Kaplánek.
- Dokumenty II. Vatikánského koncilu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-438-5.
- DREYEROVÁ, M. Problém teodiceje u Boethia a Leibnize. In *Teologické texty*. Praha: Jolana Poláková, 2002, č.2. ISSN 0862-6944.
- Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*. Praha: Česká biskupská konference, 2010. ISBN neuvedeno.
- ERIKSON, E. H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: Devět věků člověka*. 2. přeprac. vyd. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0786-3.
- FAUSTI, S. *Nad evangeliem podle Lukáše: porozumět Božímu slovu*. Praha: Paulínky, 2011. ISBN 978-80-7450-025-1.

- FIŠER, Z. *Dobrodružství třetího věku*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-079-7.
- FIŠER, Z. *Plný život ve stáří*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-381-8.
- FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno: Cesta, 2006. ISBN 80-7295-085-1.
- FRANTIŠEK. *Rodina: prarodiče, 1. část*. [online]. 3/2015. [cit. 25. března 2016]. Dostupné na WWW: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=21560>>.
- GRÜN, A. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-316-6.
- HARTL, P. *Psychologický slovník*. 2.vyd. Praha: Budka, 1994. ISBN 80-90-15-49-0-5.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. 2. přeprac. a doplněné vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HUDÁKOVÁ, A; MAJERNÍKOVÁ M. *Kvalita života seniorů v kontextu ošetrovatelství*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4772-9.
- JAN PAVEL II. *Christifideles laici*. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-024-9.
- JAN PAVEL II. *List papeže Jana Pavla II. starým lidem*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1999. ISBN neuvedeno.
- JAN PAVEL II. *Pastores dabo vobis*. Praha: Zvon, 1993. ISBN 80-7113-070-2.
- KALVACH, Z., et al. *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0548-6.
- KAPLÁNEK, M. *Salus animarum – suprema lex!* Hluboká nad Vltavou, 2007.
- Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-132-6.
- KOUKOLÍK, F. *Metuzalém: O stárnutí a stáří*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2464-8.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledy pozitivní psychologie: Možnosti, které čekají*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3604-4.

- MASLOW, A. H.; *O psychologii bytí*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0618-7.
- Metodika pro pastorační seniory*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2015. Nепublikovaný rukopis.
- MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5029-7.
- OPATRŇY, A. *Cesty pastorační v pluralitní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7192-930-1.
- OPATRŇY, A. *Konstituce Gaudium et spes, jako inspirace pro současnou pastorační teologii*. [online]. 11/2012. [cit. 18. dubna 2016] Dostupné na WWW: <<http://www.pastorace.cz/Clanky/Maly-kurz-pastorace-03-Konstituce-Gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii.html>>.
- OPATRŇY, A. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko, 1995. ISBN neuvedeno.
- OPATRŇY, A. *Pastorační situace u nás*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-092-4.
- OPATRŇY A. *Pastorační v postmoderní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-557-8.
- OPATRŇY, A. *Pastorační zvláštních skupin*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. ISBN 978-80-7465-116-8.
- OPATRŇY, A. *Seniory v církvi – pastorační a pastorační*. [online]. 6/2013. [cit. 16. dubna 2016]. Dostupné na WWW: <<http://www.pastorace.cz/Clanky/Maly-kurz-pastorace-16-Seniori-v-cirkvi-pastorovani-a-pastorujici.html>>.
- OPATRŇY, M. *Sociální práce a teologie: inspirace a podněty sociální práce pro teologii*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-408-2.
- PACOVSKÝ, V. *Geriatric*. Praha: Scientia Medica, 1994. ISBN 80-85526-32-8.
- PACOVSKÝ, V. *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1990. ISBN 08-006-91.
- POSPÍŠIL, C. V. *Teologie služby*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-748-1.

- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2. přeprac. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.
- SAK, P.; KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3850-5.
- STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-274-2.
- SUCHOMELOVÁ, V. Pastorec v domově pro seniory: vybrané otázky. In *Caritas et Veritas*. České Budějovice: JU, Teologická fakulta, 2015, č.2, s. 112-121. ISSN 1805-0948.
- SUCHOMELOVÁ, V. *Senioři a spiritualita: duchovní potřeby v každodenním životě*. České Budějovice, 2015. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce L. Muchová.
- SVATOŠOVÁ, M. *Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?* Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4107-9.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- Všeobecné direktorium pro katechizaci*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1998. ISBN neuvedeno.

Seznam zkratek

ČBK	Česká biskupská konference
GS	Gaudium et Spes
CHL	Christifideles laici
KKC	Katechismus katolické církve
VDK	Všeobecné direktorium pro katechizaci

Abstrakt

BALKOVÁ, M. Pastorace seniorů jako jedna z cest k dobrému stáří. České Budějovice 2015. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce V. Suchomelová.

Klíčová slova: stáří, senior, potřeby, důstojnost, pastorace

Práce se zabývá možnostmi pastorace seniorů a snaží se ukázat její význam pro starého člověka. Také zdůrazňuje, že pastorace může být jedním ze způsobů, jak pomoci seniorům považovat své stáří za dobré. Pastorace je zároveň součástí péče o duchovní potřeby seniorů, kteří je mohou díky pastorační péči lépe naplňovat. Práce se zároveň snaží poukázat na to, že církev pamatuje na konání pastorační péče o seniory, což dokládají vybrané církevní dokumenty, avšak realita je často jiná.

Abstract

The pastoral care of the elderly as a way to a good old age.

Keywords: old age, senior, needs, dignity, pastoral care

The thesis deals with the possibilities of pastoral care of the elderly and attempts to outline its significance for an elderly person. It also emphasizes that pastoral care may be a way how to help old people to consider their age as decent. Spiritual needs of seniors can also be better met through the pastoral care. By chosen ecclesiastical documents, the thesis also tries to demonstrate how the Church maintain the pastoral care of seniors, however the reality is often different.